

ЗОВНІШНЯ СТІЙКІСТЬ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ: ШЛЯХИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

БАЖЕНОВА Олена Володимирівна

доктор економічних наук, доцент,
доцент кафедри економічної кібернетики
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЧОРНОДІД Ігор Степанович

доктор економічних наук, доцент,
завідувач кафедри економіки підприємства та менеджменту
Академія праці, соціальних відносин і туризму

УКРАЇНА

Анотація: Як відомо, в Україні домінує експортоорієнтована модель економічного зростання з превалюючою часткою сировинних товарів у структурі експорту, що зумовлює його залежність від зовнішньої конкурентоспроможності країни та підвищення волатильності внаслідок дії зовнішньоекономічних збурень. У представленій статті запропоновано етапи трансформації економічної моделі України та шляхи забезпечення зовнішньої стійкості економіки України на засадах трансформації економічної моделі України від експортоорієнтованої до зовнішньостійкої економіки, що є основою для прийняття обґрунтованих управлінських рішень для забезпечення стійкості економічного зростання, розвитку внутрішнього ринку, підвищення рівня інвестиційної активності, нарощення виробництва високотехнологічної продукції, здатної конкурувати на зовнішніх ринках, та зростання добробуту населення.

ВСТУП.

В Україні превалює експортоорієнтована модель економічного зростання зі значною часткою товарів проміжного споживання у структурі експорту, що обумовлює його залежність від зовнішньої конкурентоспроможності країни та підвищення вразливості внаслідок дії зовнішньоекономічних збурень, що актуалізує значення взаємозв'язку економічного зростання у світі та динаміки цін на сировинні товари.

В цьому аспекті у [1] окреслено основні зовнішні можливості щодо

забезпечення економічного зростання в Україні, що ґрунтуються на дослідженні розвитку країн з низьким рівнем доходу, які в подальшому характеризувалися наявністю стійких темпів економічного зростання протягом довгострокового періоду, а саме:

- використання потенціалу світової економіки для залучення новітніх технологій, модернізації обладнання та використання іноземних освітніх технологій з метою пришвидшення розвитку власного науково-дослідного сектору;

- задоволення світового попиту на високотехнологічну продукцію на основі започаткування стартапів та подальшого розвитку відповідних галузей виробництва та просування цієї продукції на зовнішніх ринках;

- залучення міжнародних фінансових ресурсів, цілі яких не мають суперечити цілям досягнення довгострокового зростання економіки України, саме в реальний сектор економіки (насамперед, у високотехнологічні галузі виробництва); причому запозичені кошти мають бути спрямовані саме на інвестування в реальний сектор економіки (насамперед, у високотехнологічні галузі виробництва), а не на поточне споживання; при цьому на ранніх стадіях розвитку економіки допускається незбалансованість рахунку поточних операцій внаслідок відсутності деструктивного впливу на зовнішню стійкість, а на законодавчому рівні має бути передбачено встановлення обмежень на фінансування дефіциту держбюджету за рахунок зовнішніх запозичень та на розмір зовнішнього державного боргу, деномінованого в іноземній валюті.

В цьому контексті також необхідно відмітити, що «відсутність значних інноваційних і технологічних перетворень призводить до того, що в системі може спостерігатися збільшення кількісних показників економічної динаміки, проте тенденції зростання, як правило, є нестійкими й істотно не впливають на підвищення ефективності функціонування системи в цілому» [2].

Проте в Україні питома вага експорту високотехнологічної продукції у загальному експорті промислової продукції була і залишається нижчою 10% (рис.1).

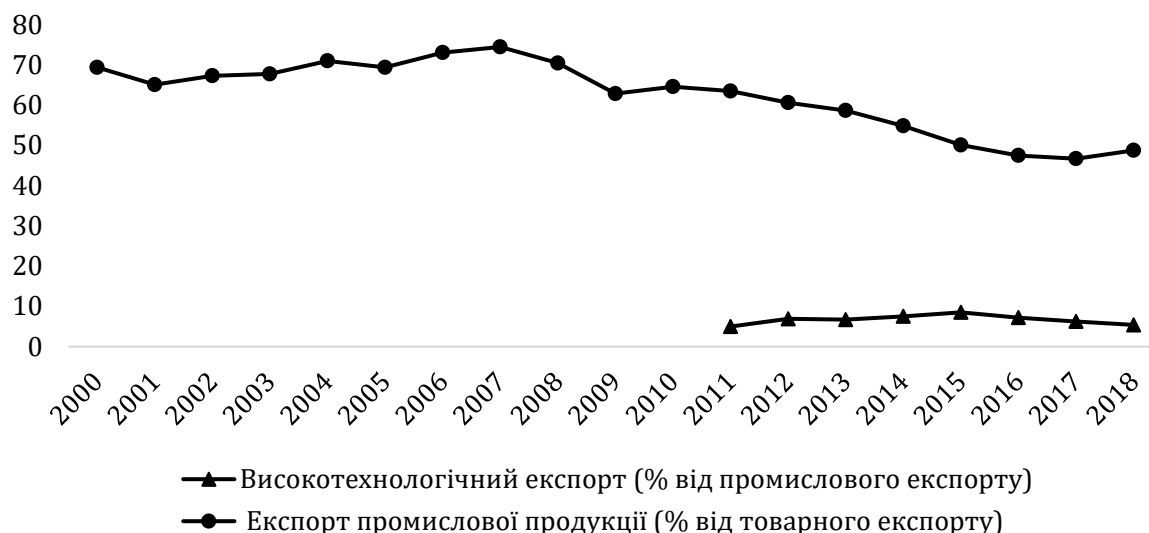

Рис. 1. Динаміка високотехнологічного експорту та експорту промислової продукції в Україні протягом 2000-2018 рр.

Джерело: Світовий Банк [3]

Водночас, за даними Світового Банку експорт промислової продукції в Україні протягом 2000-2018 років знизився з 70% до майже 50% від товарного експорту.

І це при тому, що однією з умов забезпечення стійкого економічного розвитку в Україні є «ефективне просування в напрямку здійснення прогресивних структурних зрушень на новій інноваційно-технологічній та інституційній основах» [4].

ОСНОВНА ЧАСТИНА.

Незважаючи на те, що економіка України характеризується суттєвою експортною залежністю, необхідно відмітити відсутність спрямованості її потенціалу для переходу до інтенсивного зростання, подальшої орієнтації на внутрішній ринок та забезпечення її зовнішньої стійкості. Запропоновані етапи трансформації економічної моделі України наведено на рис. 2.

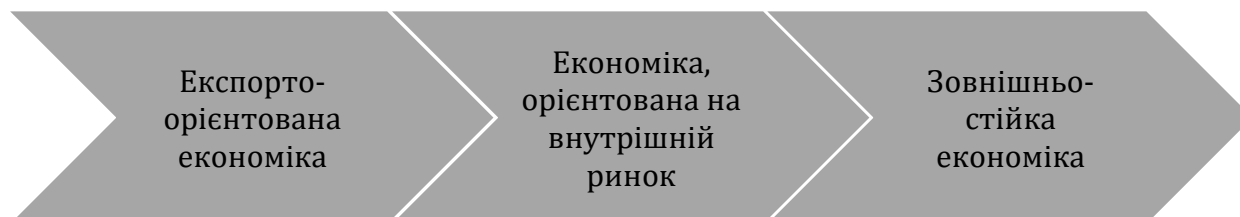

Рис. 2. Етапи трансформації моделі економіки України

Джерело: розроблено автором

Запровадження експортоорієнтованої моделі економіки повинно мати на меті прискорення темпів економічного розвитку та формування потенціалу для переходу до інтенсивного зростання. Основною рушійною силою економічного зростання має виступати нарощування експорту¹, враховуючи низьку вартість робочої сили² та недостатню працевлаштованість в Україні³, що стимулюватиме її соціально-економічний розвиток.

Отже, на етапі утвердження експортоорієнтованої моделі економіки України мають передбачатися нарощування кількісних обсягів експорту товарів і послуг та валютних надходжень від нього (за рахунок як кількісного збільшення експорту товарів існуючої номенклатури, так і її розширення) разом із його диверсифікацією, залучення прямих іноземних інвестицій в реальний сектор економіки⁴, стимулювання зростання виробництва високотехнологічної продукції в першу чергу експортної направленості, що призведе до трансформації структури експорту з превалюванням продукції з високою доданою вартістю, та, як наслідок, розширення ємності внутрішнього ринку.

Реалізація цієї політики має передбачати всебічне використання зовнішніх можливостей для залучення та удосконалення і створення новітніх технологій на підставі розвитку власного науково-дослідного сектора, нарощування темпів інвестування за рахунок як акумулювання внутрішніх джерел, так і залучення міжнародного фінансового капіталу, цілі якого не мають суперечити цілям досягнення довгострокового зростання національної економіки, та забезпечення і підтримання макроекономічної стабільності. В контексті забезпечення макроекономічної стабільності необхідно особливо наголосити на необхідності недопущення формування боргової піраміди, залучення ззовні коштів за ставками, що перевищують темп зростання економіки. При цьому необхідною умовою імплементації політики щодо реалізації можливостей світової економіки має виступати політична стабільність в країні.

¹ За умови підвищення його енергоефективності

² В цьому контексті необхідно відмітити перенесення резидентами виробництва певних видів продукції до України з Китаю внаслідок зростання вартості робочої сили

³ Це підтверджується значною міграцією населення працездатного віку за межі України в останні роки, хоча при цьому існують ризики скорочення його потенціалу для залучення до експортоорієнтованих галузей виробництва

⁴ Для України на даний час характерні прямі іноземні інвестиції, в яких кінцевими контролюючими інвесторами виступають резиденти країни (так звані *round tripping*)

Невід'ємною складовою економічної політики в умовах експортоорієнтованої моделі економіки є залучення прямих іноземних інвестицій, що мають спрямовуватися у реальний сектор економіки (насамперед, у розвиток виробництва високотехнологічної продукції й інфраструктури) та не перешкоджатимуть стимулюванню економічного зростання і реалізації національних інтересів України. Оскільки надходження прямих іноземних інвестицій не здійснює істотного впливу на падіння економіки (як наприклад, приплив капіталу в банківський сектор), зокрема, у разі «раптової зупинки» припливу капіталу. Поряд з цим на волатильність валового внутрішнього продукту в Україні незначний вплив здійснюють облігації та інші довгострокові боргові цінні папери. В той же час надмірний приплив короткострокового капіталу в банківський сектор може викликати суттєві коливання темпів економічного зростання. В цьому аспекті необхідно відмітити, що одним з основних чинників забезпечення зовнішньої стійкості економіки у довгостроковій перспективі також має виступати залучення прямих іноземних інвестицій та боргових коштів в реальний сектор економіки, а не їх використання на поточне споживання чи обслуговування раніше накопиченої заборгованості.

Валютні надходження від експорту товарів і послуг мають спрямовуватися на залучення та створення власних технологій, розвиток виробництва високотехнологічної продукції через механізм функціонування Резервного фонду, що забезпечуватиме їх акумулювання. При цьому допускається підтримка окремих стратегічних галузей і підприємств, що виробляють високотехнологічну продукцію експортної направленості (наприклад, через механізм спрощеного оподаткування), що вже мало місце в економічній історії України у 90-х рр. ХХ ст. Також необхідно відмітити, що на даному етапі позитивний ефект матиме навіть експорт продукції з низькою доданою вартістю за умови акумулювання виручки від нього в економіці, проте питома вага сировини у загальному обсязі експорту має зменшуватися,

Імплементация переходу від експортоорієнтованої економіки до економіки, орієнтованої на внутрішній ринок, на державному рівні має передбачати розробку Державної стратегії розвитку експортоорієнтованої економіки, що включатиме укладання та реалізацію низки державних програм, а саме:

- інвестиційної програми, спрямованої на рівномірний соціально-економічний розвиток регіонів України, створення нових робочих місць, впровадження новітніх технологій, залучення внутрішніх інвестиційних ресурсів та прямих іноземних інвестицій у реальний сектор економіки;
- програми розвитку галузей, що здійснюють виробництво експортної продукції (насамперед, виробництво промислової та високотехнологічної продукції), та зменшення їх енергозатратності;
- програми прискорення імпортозаміщення (насамперед, це має стосуватися товарів інвестиційного імпорту);
- програми забезпечення просування вітчизняної продукції (як з низькою, так і високою доданою вартістю) на зовнішні ринки та закріплення власних позицій на них тощо.

Успішна реалізація Державної стратегії розвитку експортоорієнтованої економіки сприятиме переходу від експортоорієнтованої економіки до економіки, що орієнтована на внутрішній ринок, та характеризуватиметься значною часткою високотехнологічної продукції у структурі експорту, акумулюванням значного обсягу прямих іноземних інвестицій у реальному секторі економіки, залученням робочої сили у галузі, спрямовані на експорт, та, як наслідок, зростанням внутрішнього попиту.

Запровадження моделі економіки, спрямованої на внутрішній ринок, повинно мати на меті забезпечення стійкості економічного зростання. На цьому етапі на перший план мають виходити питання переорієнтації на розвиток внутрішнього ринку, розширення внутрішнього попиту через стимулювання зростання споживчих витрат домашніх господарств та державних видатків, що в перспективі призведе до зменшення залежності від експорту товарів і послуг. Основними тригерами розвитку економіки, орієнтованої на внутрішній ринок, мають бути інтенсивні чинники зростання. При цьому їх домінування має кореспондуватися із проведенням реформ щодо подальшої трансформації структури національної економіки. Водночас, враховуючи досвід таких країн, наприклад, як Китай, необхідно відмітити, що за рахунок переорієнтації економіки на внутрішній ринок можливе деяке зниження темпів економічного зростання.

Реалізація цієї стратегії можлива тільки завдяки координації економічної та соціальної політики, спрямованих на підвищення

добробуту населення в Україні, його рівня та якості життя, що проявлятиметься, насамперед, у проведенні пенсійної та медичної реформ, реалізації різних соціальних програм та проектів тощо. Результатом реалізації стратегії щодо підвищення рівня та якості життя населення має виступати зростання валового внутрішнього продукту в розрахунку на одну особу.

Залучення прямих іноземних інвестицій має відбуватися у виробництво високотехнологічної продукції, сферу послуг, тобто галузі, що забезпечують стійкість темпів економічного зростання. В той же час галузі, які забезпечували пришвидшення зростання в умовах експортної спрямованості економіки, мають бути певною мірою переорієнтовані на задоволення потреб внутрішнього ринку.

В свою чергу, розвиток економіки, орієнтованої на внутрішній ринок, на державному рівні має передбачати розробку та реалізацію Державної стратегії розвитку внутрішнього ринку, що передбачатиме імплементацію таких основних програм:

- програми стимулювання внутрішнього попиту, що має за мету забезпечення зростання видатків домогосподарств та бізнесу;
- інвестиційної програми, спрямованої на залучення внутрішніх інвестиційних ресурсів та прямих іноземних інвестицій у соціальну інфраструктуру, сферу послуг, інноваційні галузі та галузі, орієнтовані на виробництво продукції для кінцевого споживача;
- програми розвитку сфери послуг, галузей, що здійснюють виробництво високотехнологічної промислової продукції та продукції, орієнтованої на кінцевого споживача;
- програми забезпечення просування вітчизняної продукції з високою доданою вартістю на зовнішні ринки та закріплення власних позицій на них;
- програми розвитку регіонів та покращення їх інфраструктури;
- «зелені» програми тощо.

Реалізація цих цілей призводитиме до переходу до зовнішньостійкої економіки, що характеризуватиметься стійкими темпами економічного зростання, розвиненим внутрішнім ринком, високим рівнем інвестиційної активності, виробництвом високотехнологічної, конкурентоспроможної на зовнішніх ринках промислової продукції, високим рівнем та якістю життя населення тощо.

Отже, основними чинниками переходу від економіки, орієнтованої на експорт, до зовнішньостійкої економіки мають виступати розширення внутрішнього попиту, посилення конкурентних позицій українських експортерів (насамперед, за рахунок зростання частки високотехнологічної продукції у структурі товарного експорту), диверсифікація ринків збуту вітчизняної продукції, прискорення імпортозаміщення (насамперед, товарів інвестиційного імпорту), залучення прямих іноземних інвестицій до реального сектора економіки, використання залучених на міжнародних фінансових ринках боргових коштів для забезпечення інвестиційних потреб, а не поточного споживання чи обслуговування накопиченої зовнішньої заборгованості, зростання рівня й якості життя населення тощо.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ.

Таким чином, у роботі запропоновано шляхи забезпечення зовнішньої стійкості економіки України на засадах трансформації економічної моделі України від експортоорієнтованої до зовнішньостійкої економіки, що є основою для прийняття обґрунтованих управлінських рішень для забезпечення стійкості економічного зростання, розвитку внутрішнього ринку, підвищення рівня інвестиційної активності, нарощення виробництва високотехнологічної продукції, здатної конкурувати на зовнішніх ринках, та зростання добробуту населення. Основними чинниками переходу від економіки, орієнтованої на експорт, до зовнішньостійкої економіки мають виступати розширення внутрішнього попиту, посилення конкурентних позицій українських експортерів (насамперед, за рахунок зростання частки високотехнологічної продукції у структурі товарного експорту), диверсифікація ринків збуту вітчизняної продукції, прискорення імпортозаміщення (насамперед, товарів інвестиційного імпорту), залучення прямих іноземних інвестицій до реального сектора економіки, використання залучених на міжнародних фінансових ринках боргових коштів для забезпечення інвестиційних потреб, а не поточного споживання чи обслуговування накопиченої зовнішньої заборгованості, зростання рівня й якості життя населення тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- [1] Баженова, О.В. (2018). *Зовнішня стійкість економіки України: теорія і практика моделювання* (автореф. дис. ... доктора екон. наук). Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, Україна.
- [2] Покришка, Д.С. & Павлюк, А.П. (2011). Відтворювальна динаміка ВВП і стійкість економічного зростання в Україні. *Стратегічні пріоритети*, 3(20), 45-52.
- [3] World Bank Open Data. Вилучено із <https://data.worldbank.org/01.11.2020>
- [4] Геєць, В. М. (ред). (2000). *Економіка України: підсумки перетворень та перспективи зростання*. Київ: Форт.
- [5] Баженова, О.В. (2014). Концептуальні основи дослідження зовнішньої стійкості національної економіки. *Теоретичні та прикладні питання економіки*, 2(29), 258-275.